

OUT OF AFRICA

Bezoek aan de tempel van Hatsjepsoet

Eind 2012 reisde ik met mijn jonge, hoogzwangere vrouw door Egypte. Het was de vervulling van een wensdroom die ik al koesterde vanaf mijn achttiende toen ik een prachtig boek vol tekeningen kreeg over Egyptische architectuur. Het was de laatste mogelijkheid dat het nog kon en desondanks een heel gewaagde onderneming. De reis was heel goed voorbereid en zo luxe mogelijk, omdat mijn vrouw alle comfort niet mocht ontberen. We begonnen in Cairo met de voor de hand liggende bezichtigingen. Daar verbleven we in een wat vervallen Engels koloniaal Jugendstil hotel pal in het centrum. Het was koud in Cairo. In het hotel was geen verwarming en 's nachts was het nog maar 13 graden. We moesten ons warmhouden met stapels dekens in de kille ruime kamer. Er waren maar weinig bezoekers en op een ochtend ontdekten we dat de ontbijtzaal was afgehuurd door een merkwaardig gezelschap van strenge bebaarde mannen, met een enkele gesluierde vrouw die presentaties verzorgden en aantekeningen maakten als waren ze secretaresses van de robuuste heren. Het bleek een soort congresje dat de zaal had afgehuurd om het hotel aan wat extra inkomsten te helpen. Maar wie of wat dit wonderlijke gezelschap betrof is ons nooit duidelijk geworden. Het deed je onwillekeurig denken aan een bijeenkomst van een cel van de Moslimbroederschap. Maar het kon ook de oppositie zijn. In ieder geval waren er geen militairen of politiefunctionarissen aanwezig. Het was voor ons het eerste teken van een opbouwende politiek-religieuze spanning in het land.

Van Cairo vlogen we direct naar Aswan om vandaaruit Karnak te bezoeken. Ook dat was een linke trip door een steenkoude woestijn in een karavaan van jeeps onder politiebegeleiding. Hier ervoer ik mijn eerste fata-morgana: ik zag in de verte een turquoise zee die er niet bleek te zijn. Het was de enige keer dat ik me dingen verbeeldde. Het was me geraden me zeer alert met de wereld om me heen bezig te houden. Vanuit Aswan zeilden we terug over de Nijl, langs het mausoleum van de Agha Khan en het Olifanteneiland naar Edfoe. Een nacht brachten we door op het platte dek van een feloeka, een nijl-zeilboot. Aan boord waren twee jonge mannen die ons verzorgden en de boot bestuurden. Een van hen liet zich 'the Captain' noemen, terwijl hij mij steeds weer aanduidde met 'my friend'. Hij was gehandicapt aan zijn rechterbeen en hij strompelde over het dek. Maar hij sprak goed Engels en wist me veel uit te leggen over het leven in Egypte en de oplopende spanningen waar hij zich flinke zorgen over maakte.

Bij Edfoe gingen we weer aan land en vervolgden onze reis in een speciale taxi op weg naar Luxor en de Dodenstad Thebe.

De reis naar Luxor was nogal inspannend. Vanaf Edfoe reden we met onze taxi met privéchauffeur over de tweebaansweg voor de toeristen door de groene, bevlode Nijlvallei. Die weg ligt op de rechteroever, terwijl het vrachtverkeer de veel riantere weg over de linkeroever mag nemen. Onze weg heeft van die verkeershobbels om het hardrijden te beperken, zoals in Nederlandse woonwijken. De hobbels zijn gemaakt van opgehoopt grint, maar zijn hier veel te hoog voor een luxe auto en de chauffeur dreigde de bodem van de auto te beschadigen. Dan was er nog een reden voor voorzichtigheid: mijn vrouw was zwanger, gehobbel was uit den boze! Elke keer weer was het een kwestie van wringen door de berm om langs de hobbel te komen. In elk dorp waar we doorkwamen heerste een gespannen sfeer van de drukte van scootertjes en ezeltjes. Maar tussendoor zagen we veel politieagenten, bewapend met stenguns. Het was net na het referendum over de grondwet, dus vandaar? Buiten Edfoe lag een grote metallurgische fabriek, grijs en stoffig. De fabriek deed ons denken aan de zwaar vervuilende en verwaarloosde industrie in Rusland.

Onze chauffeur was erg zwijgzaam en als hij de kans kreeg trapte hij flink op het gaspedaal om zo de verloren tijd vanwege de verkeershobbels terug te winnen. De vallei werd steeds weelderiger en breder en ook steeds drukker bevolkt. Na de kale woestijn van Nubië voorbij Aswan naar Aboe Simbel leek het nu wel alsof we door een sawa in Indonesië reden. En ineens reden we Luxor binnen. Voorlangs de beroemde Luxor tempel draaiden we weer achterlangs de beroemde rij sfinxen en stopten op een stoffige weg met ratelende koetsen voor ons hotelletje, een smal flatje van vijf hoog in de straatwand. Binnen werden we door onze reisleader en onze gids verwelkomd, nadat we met een flinke baksjisj zwijgend van onze chauffeur hadden afscheid genomen. Binnen was alles pikkedonker. Aan de hotelbalie werd verteld dat de elektriciteit was uitgevallen. Onze reisleader heette Osama en onze gids was een jonge pronte vrouw met een paars-violet gekleurde bloemetjesgewaad met daarover heen een zwarte hoofddoek en een grote ordinaire zonnebril a la Elton John. Yasmina heette ze.

Osama was een vriendelijke, wat timide jonge man. Hij beval ons een prima restaurant aan waar je weliswaar van te voren moest reserveren. Maar we konden zijn naam noemen ter aanbeveling. De gids vroeg ons naar het programma voor de komende dagen. Ze zou ons de volgende morgen komen afhalen om samen een dag lang Karnak af te struinen. Maar de dag daarop stonden de graven in de Koningsvallei op het programma en dan bleef er nog tijd over. Mij was opgevallen dat de Tempel van Hatsjepsoet op het programma ontbrak. Beslist wilde ik die zien, maar ik wist dat deze tempel samen met de tombe van Toetankhamon wat extra geld kostten. Daar komt nog bij dat het plein voor de tempel in 1997 het toneel was van een gruwelijke aanslag, waarbij 67 doden vielen, uitgevoerd door een

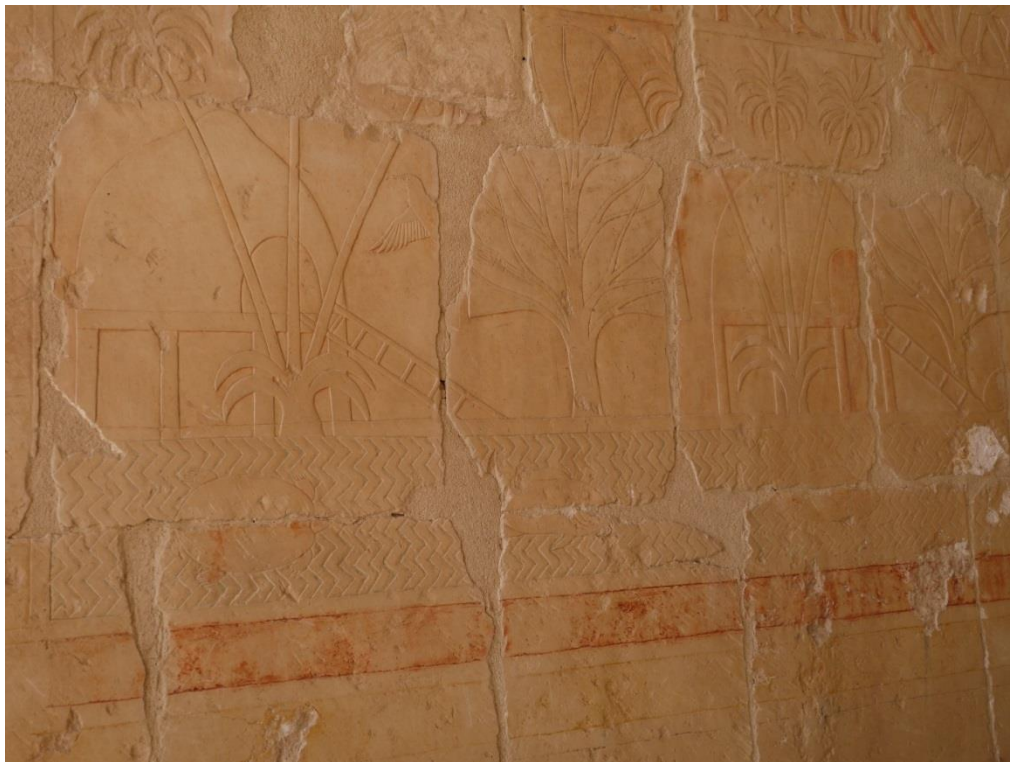
splintergroepering binnen de Moslim Broederschap met banden met Al-Quaida. Een bus met toeristen werd toen onder vuur genomen. Twee jaar lang heeft dit het toerisme ernstig parten gespeeld. Volgens onze gidsen was dat ook nu weer het geval, nu Morsi van de Moslim Broederschap tot president was gekozen en via een herziening van de grondwet een soort dictatuur probeerde in te voeren. We reisden in het hoogseizoen, maar merkten dat er van drommen toeristen nergens sprake was. Hier in Luxor zouden we goed merken dat we een van de weinigen waren.

Die avond begaven we ons op weg naar het restaurant, waarvan al snel bleek dat iedereen het kent. Op de weg er naar toe spraken veel mensen op straat ons aan met de bedoeling ons er voor een baksjisj naartoe te brengen. Het lag in rommelig en achteraf straatje buiten het centrum. Op de smoezelige straat voor het restaurant lag een modderig plasje water lag, alsof het had geregend. Binnen bij de ontvangstbalie deden we ons verhaal. "O, u bedoeld zeker Osama uit Aswan, gaat u maar naar boven en neem plaats, er is voor u gereserveerd". Het bleek een soort theehuis met een portico te zijn met tapijten langs de wanden, zoals we dat kenden uit steden als Samarkand en Buchara. We namen plaats op lage met prachtig houtsnijwerk bewerkte hardhouten stoelen met rieten zittingen langs een ronde, lage en verdiepte tafel, bedoeld voor een theepot met waterpijp. Op de verhoogde rand werd onze maaltijd opgediend in een aardewerken pot als een soort soljanka. Veel bezoek was er niet, in de hoek zat een groep Nederlanders fluisterend van hun maaltijd te genieten. Toen we om de rekening vroegen zei de tafelbediende: "Hoef niet, meneer Osama heeft al voor u betaald". We stonden even versteld en prompt viel het licht uit.

Op de tast begaven we ons weer naar beneden naar de uitgang, waar bleek dat overal op straat de verlichting was uitgevallen. Op onze wandeling door het donker terug naar het hotel, zagen we dat aan de overkant van de Nijl de Vallei der Koningen baadde in het licht. Zou het kunnen zijn dat alle stroom uit de binnenstad van Luxor werd weggetrokken?

Natuurlijk was het vergissing te denken dat Osama onze maaltijd al had betaald. We spraken hem er de volgende morgen op aan, nadat hij ons weer aan Yasmina had voorgesteld om met haar Karnak te bezoeken. Het raadsel is nooit opgehelderd, maar de volgende avond dineerden we opnieuw in hetzelfde restaurant, waar we hen op de vergissing wezen om de rekening alsnog te betalen. We hadden een bezoek aan de tempel van Hatsjepsoet als toetje voor de laats dag in Luxor bewaard. Die tempel is van een totaal andere orde dan al die andere graftombes en monumenten. Hij ligt aan de rand van een hoge klif die de bouwwerken overschaduwde. De tempel zelf lijkt wel een neoklassistische replica. Pas als je de lange trap omhoog klimt naar de colonnade, zie je dat zoiets beslist niet het geval is. Op de

wand van het tweede terras staan achter de zuilen twee belangrijke taferelen. De ene vertelt over de expeditie die werd ondernomen naar Poent bij Eritrea, met ranke koninklijke galleien vanuit haar havenstad aan de Rode Zee. De andere vertelt over de goddelijke geboorte van Hatsjepsoet. Daarin wordt verteld dat Amon in de vorm van Hatsjepsoets vader Thoetmosis I haar heeft verwekt bij de uitnemendste vrouw van het land, die op last van de god voor hem gezocht moest worden. Deze vrouw werd door middel van een boodschapper van Amon Re van haar wonderbaarlijke zwangerschap op de hoogte gesteld. Deze mythe diende in feite als legitimatie voor Hatsjepsoets koningschap. Het was immers gebruikelijk dat naar voorbeeld van een mythe van de god Horus een man als hoofd van het land zou instaan voor de vruchtbaarheid daarvan.

Yasmina vertelde in geuren en kleuren over de vrouwelijke Farao; duidelijk haar favoriete machtshebber uit de oudheid. Ik was

verbaasd door de frappant precieze reliëfs van gestileerde dieren en planten die van elders waren gebracht en waarmee ze haar paleizen had opgesierd en verlevendigd. Hatsjepsot was duidelijk een machtshebbber met een handelsinstelling geweest die met de rest van Afrika contact had weten te leggen middels haar handelsvloot. Ze was een soort omgekeerde koningin van Sheba geweest!

Die dag erop vertrokken we voor een lange reis door het woestijngebergte naar de kust van de Rode Zee. We werden afgehaald door de ons bekende zwijgzame chauffeur die blijkbaar nog niet zeker wist hoe hij rijden zou. Eerst ging hij naar het zuiden vanuit Thebe. Toen draaide hij plotseling om in ging over de weg voor het vrachtverkeer naar het noorden. Op een geven moment gaf Anna aan dat ze een toilet moest bezoeken. We reden richting Qena en de tempel van Hathor met verderop de archeologische vindplaats van Nag-Hammadi, toen hij plotseling van de weg afzwenkte en een ommuurd complex binnenreed door een grote open poort. We kwamen bij een gebouw met een groot gekleurd staketsel boven op de topverdieping dat Sint Joris en de Draak moest voortellen. Het leek een modern gebouw. Maar nu ineens begon onze chauffeur in heel gebrekkig Engels van alles uit te leggen. Het was zondag zo vertelde hij en hier waren we aangekomen in een Koptische gemeenschap, waar net de zondagsdienst was afgelopen. We werden heel ingetogen welkom geheten en kregen wat thee aangeboden met wat koekjes, terwijl Anna naar het toilet werd gebracht. Ik vertelde dat ik van oorsprong een Protestantse christen was en begreep wat er in de kerk gaande was en dat ik dat graag van binnen wilde aanschouwen. De kerk leek van binnen eeuwenoud door de schilderijen op de witgekalkte wanden in het romaanse interieur. Ik herkende weer Sint Joris en natuurlijk de apostel Marcus. Al die mensen die heel voorzichtig een bijbel en een liedboek in de hand hielden: het deed me zo denken aan de kerkdiensten in onze Vrijzinnige-Protestantse kerk in mijn prille jeugd. De gewijde sfeer van de prachtige zondagochtend bezorgden me een brok in de keel.

Maar hier heerste toch ook een bedrukte stemming zo merkte ik allengs. Was het een angst voor dingen die te gebeuren stonden? Ik weet het niet, want ik was niet in staat het na te vragen. We reden vervolgens een gebied binnen waar erg veel Koptische gemeenschappen waren, met name rond de stad Qena. Twee weken nadat we terug waren zou hier inderdaad de hel uitbreken, toen radicale moslims de heiligdommen van de Kopten binnendrongen en die verwoesten door blind geweld en brandstichting. Natuurlijk maakte ik onze chauffeur duidelijk dat ik wel gemerkt had dat hij een Kopt was en hij vertelde dat de reisorganisatie die onze trip in Luxor had georganiseerd in z'n geheel uit Kopten bestond die bij voorkeur toeristen uit het Protestantse deel van Europa rondleidden. Obama was dus ook een Kopt en daarmee een tegendeel van die Arabier met dezelfde naam. Alleen Yasmina was geen Kopt, maar een uitermate goed

geschoolde gids met een open hart. Ook dat had ze ons expliciet laten merken. Ze was moeder van een kind van drie en erg begaan met het welzijn van Anna. Maar meer in het algemeen ging haar de onmogelijke situatie die in Egypte was ontstaan met de machtsgreep door de Moslimbroederschap, erg ter harte. 'Morsi is een slecht mens', zo stelde ze beslist zonder dat wij daar naar vroegen. En dan hebben ze de commandant van de terreurgroep die aanslag op toeristenbus pleegde tot gouverneur van de regio Luxor gemaakt, zo stelde ze verdrietig vast. Anna vroeg haar naar haar geloofsbeleving, nadat ze had verteld dat zij van oorsprong Russisch Orthodox was, wat toch aan het Koptische geloof was verwant. Yasmina gaf aan dat ze zoiets al had vermoed, vanwege haar achternaam. Ze stelde en heel gewone moslima te zijn die alleen niet begreep waarom er haat werd gezaaid tussen Kopten en Islamieten. De verschillen in geloof zijn eigenlijk maar betrekkelijk klein en de Kopten zijn eigenlijk de ware Egyptenaren. Anna durfde nog verder te gaan en vroeg haar hoe ze dacht over de zuivering door de besnijdenis. Verbaasd antwoordde Yasmina dat ze wel erg vreemd aankeek tegen het feit dat Christelijke mannen niet besneden waren. Zonder enige schaamte stelde ze keurig dat ze niet begrijpen kon hoe Christelijke mannen konden leven met het niet besneden zijn, maar zo was er nog veel waar ze niet in kon komen. Maar toch ook weer zo dat het haar in het geheel niet dwars zat.

Na het bezoek aan de Koptische kerkgemeenschap werd onze chauffeur ineens rustig. Bedaard reed hij ons naar Al Quesir aan de kust, waar onze laatste bestemming wachtte in een Westers toeristenoord. Daar zouden we worden onthaald op een geweldige en luxueuze nieuwjaarsviering om de dag erop naar het vliegveld van Hurghada te worden gebracht, waar we stil maar innig van onze Koptische chauffeur afscheid namen.

Een maand later begon in Cairo de Contrarevolutie die leidde tot de afzetting van Morsi. Tegelijkertijd begonnen bij Anna de weeën die de vroeggeboorte van onze Youri inluidde. Zowel de moslimwereld als ons gezinsleven raakte in een waanzinnige wervelwind die tot een enorme verwarring leidden zou.

In welke wereld was onze pasgeboren zoon in hemelsnaam binnengetreden. Hij werd net op tijd met een keizersnede ter wereld gebracht. Zijn hartje dreigde het te begeven. Hij was levensvatbaar maar twee maanden te vroeg en hypotoom. Zijn spierstelsel was te zwak om op eigen houtje te kunnen ademen en drinken. Na een maand raakte hij weer in een crises en werd met een zuurstofapparaat voor de dood weg gehaald. Hij bleek uiteindelijk aan een bijzonder merkwaardig afwijking te leiden. Zijn 15^e chromosoom was gekloond en dat maakte hem zo zwak om onbekende redenen. We waren verbijsterd. Wat wil dit toch zeggen over hoe de Natuur in elkaar steekt! Want eigenlijk is er met hem genetisch niets mis! En met een groeihormoon

zal hij zich behoorlijk normaal kunnen ontwikkelen. Maar hij zal altijd alle zorg blijven vereisen en dat maakt ons afhankelijk van de veerkracht van onszelf en ons Zorgstelsel.

Maar het maakt ons ook afhankelijk van waar het in de wereld naar toe gaat. Voor Yuri is het de grote vraag hoe hij zich op zichzelf zal weten te redden. Of niet.

Nu lijkt het er ineens op dat onze Westerse zorgzame wereld in gevaar is en dat heeft alles te maken met wat zich in de landen van de Arabische lenterevoluties afspeelt, maar ook met onze verhouding tot de Derde Wereld, Afrika voorop. Egypte was daarvan de belangrijkste en het is de poort naar de rest van Afrika. Ons bezoek was vooropgezet. Ik wilde daar de sfeer proeven zoals ik dat ook in Rusland had gedaan samen met Anna. En na ons bezoek krijg ik de sterke indruk dat het daar bezig was al heel lang helemaal spaak te lopen.

We voelden dat het sterkst in Luxor. Er waren daar drommen jongeren op straat die zich met hun brommertjes verzamelden bij de diverse moskeeën. Daar hielden hun leiders toespraken in heftige bewoordingen. Maar we wisten niet waarover die gingen. Ik durfde het Yasmina ook niet te vragen, bang dat ons dit van een gemoedelijke wandeling en rondleiding zou afhouden. Maar tijdens het bezoek aan Karnak schalden er voortdurend schrille geluiden door de lucht die door de luidsprekers op de minaretten werden rondgebazuind. Als we langs zo'n plaats van bijeenkomst liepen viel ons op dat er een grimmige sfeer heerste. Ook al liet men ons als enkele toerist met rust. Het was wel duidelijk dat dit allemaal veel verder ging dan de oproepen tot gebed die elke ochtend om vijf uur beginnen. Die oproepen zijn voor een westerling nogal hinderlijk omdat ze als een soort chants zo doordreinen. Maar deze geluiden waren geen chants en waarvoor werd opgeroepen, het was ons een raadsel. We voelden ons in Luxor dan ook eigenlijk niet zo op ons gemak en zagen uit naar de trip richting de Rode Zee. In Al Quesir aangekomen, vertelde onze gids aldaar dat de stad flink was getroffen door de revolutionaire gewelddadigheden. Maar hier was de situatie nu tot rust gekomen en van die spanningen zoals in Luxor volstrekt geen sprake. Hier konden we in het vervallen haventje goed zien in wat voor belabberde staat het land verkeerde. Dat stond ook in zo'n schrille tegenstelling met het comfort wat we in het afgezonderde toeristencentrum aantroffen. Anna zocht daar de rust van lange wandelingen langs het strand. Maar op een gegeven moment belde ze me op, hevig ontzet. Ze werd voortdurend gevolgd door zo'n jonge man op een brommertje en voelde zich zeer bedreigd. Ik rende in aller haast over het strandpad naar haar toe en toen ik bij haar aankwam zag ik een brommertje zich uit de voeten maken. Dit voorval gaf ons pas bij het eind van de reis ineens het definitieve gevoel dat het in dit land op dat moment beslist niet pluis was voor ons westerlingen. Er was iets bezig zich

te ontladen! Weldra zou blijken wat dat was. Er braken in Cairo opnieuw heftige onlusten uit die er toe leidden dat het leger weer de macht greep en de Moslimbroederschap van het politieke toneel verwijderde.

Westerse vrijheidsdrang

Met het ineensstorten van het totalitair geleide Communistische stelsel in de jaren tachtig is er een enorm potentieel aan vrijheidsdrang vrijgekomen. Overal waar mensen ervaringen opdoen met de Westerse verworvenheden voor ontplooiing, ontstaan er bewegingen om zich te ontdoen van corrupte en autoritaire regimes die de vrije expressie belemmeren en al te zeer inperken. Dat geldt ook voor de Moslimwereld en nergens heb ik dat duidelijker gemerkt als bij een bezoek aan Dhaka, de hoofdstad van Bangla Desh. Ik werd daar spontaan rondgeleid door een stadswijk met kleine werkplaatsen waar de t-shirts en blouses werden vervaardigd en geleverd met daarop onze popculturele vrijheidsleuzen: de iconen van ons ongebreideld consumeren! Ook daar probeert men als het even kan zich de ontsnappingsclausules eigen te maken om aan het knellende korset van de armoede en de onmogelijke ontplooibaarheid te ontkomen. Ik heb dit in twee hele sprekende gevallen van dichtbij meegemaakt, waar bij het voertuig de sport was, die nu voor veel Westafrikanen de droom vervult: voetbal!

Eerst was er Abdellah. Hij was een Marokkaanse student die zich tegen het regime van Koning Hassan keerde in de zeventiger jaren. Maar hij was ook een hele goede voetballer naast zijn studie. Hij werd gearresteerd en een halfjaar in een cel opgeborgen waarin een plas water stond. Het was een martelmethode die hem moest breken. Maar hij werd weer vrijgelaten en mocht mee met een Marokkaans team voor een oefenwedstrijd tegen Feyenoord. In Rotterdam aangekomen, vroeg hij ogenblikkelijk politiek asiel aan. Dat kreeg hij niet meteen en daarom week hij eerst uit naar Zweden. Maar hij kwam weer terug en werd in Nederland toch erkend. Hier ontmoette hij mijn schoonzus die zich over hem ontfermde. Voor het definitief regelen van een verblijf in Nederland trouwden ze. Ik nam hem mee naar mijn voetbalclub en hij werd daar onze spits. Maar dat ging niet zo goed. Hij was erg opgefokt. Hij kon zich vaak maar moeizaam beheersen en dan moest ik tussenbeide komen. Hij gaf uiteindelijk het voetballen op en stortte zich op een studie voor maatschappelijk werker. Zo werd hij een steun en toeverlaat voor in problemen verkerende Marokkanen en werd in eigen kring, maar ook daarbuiten heel geliefd. Tot hij op een dag door de Kinkerstraat fietste en ineens ineen zeeg op straat. Hij overleed aan een plotseling hartfalen. Door de arts die hem nog onderzocht waren de gevolgen van de martelingen daar van de oorzaak. Hij liet een vrouw en kind na in grote vertwijfeling. Maar toch heeft hij hier meer dan vijftien jaar zijn hart kunnen ophalen.

Toen was er Khamel. Khamel was de reservekeeper van het elftal van Tunesië dat op de WK van 78 nog tegen Duistland speelde. Khamel had het wel gehad met zijn corrupte land en besloot na het WK in Nederland asiel aan te vragen. Hij deed hier heel snel een vrouw op die hem alle steun gaf, daarbij. Hij kreeg een goede baan in een ziekenhuis en op een dag zat hij in de stamkroeg van ons voetbalteam. Hij werd natuurlijk prompt in ons team opgenomen als keeper. Ook al was hij als spits ook de beste, maar als keeper was hij fabelachtig goed. Khamel nam ons hele team mee op sleeptouw naar zijn geboorteplaats. Daar speelden we tegen zijn oude team uit de Tunesische eredivisie uit 78, die inmiddels ook al veteranen waren. Ze speelden ons natuurlijk totaal van de mat, die meer een zanderige plaat beton was in het stadion, bij 45 graden Celsius in de avond. Wij haalden dat team weer hier naartoe om op echt vet gras te spelen, wat hen nogal tegenviel. Ineens waren ze niet meer zo oppermachtig. Zo kwam er een hele culturele uitwisseling tot stand waar nog jaren over is doorgezaagd. Voor hen was het bezoek aan Amsterdam een piekervaring. En wij teerden nog jaren op de avonden in het snikhete Gabes en een rit met twee Landrovers naar een oase aan de rand van de Sahara. We huurden er kamelen die ons de woestijn inbrachten, al knabbelend aan onze onzekere voeten. Opeens in een volledig onbegroeid duinlandschap is ook een ervaring die je altijd blijft!

Het voetbal in amateurverband bracht ons bij elkaar en het was helemaal niet nodig met een vooruitzicht op een contract bij een Hollandse topclub. Maar dit zijn natuurlijk wel individuele gevallen. De grote groepen gastarbeiders die hier op goed geluk naartoe kwamen, was het vaak alleen maar gegeven om te blijven leven zoals in het land van herkomst, slechts met het verschil dat de economische omstandigheden veel beter waren. Dan blijven het toch vooral aparte culturen die in het beste geval gemoedelijk langs elkaar heen leven. De integratie kan dan pas via het onderwijs plaatsvinden voor de volgende generaties. Het is daarom zo belangrijk dat de toegang van dat onderwijs zo open mogelijk is en niet weer in afzondering gebeurt!

Maar het is bovenal de popcultuur met de wereldmuziek voorop die de beste mogelijkheid vormt om op onze Westerse vrijheden en verworvenheden aan te sluiten. Het is in die cultuur van diverse poppodia dat het aanlokkelijke van onze leefwijzen wordt overgebracht. Het is bij uitstek de popcultuur waarin de ruimte voor vrije en vernieuwende expressie wordt geschapen, wars van traditie en patronage. In de popcultuur heeft de oudere wat van de jongere op te steken al was het al de uitdrukking om het anders te gaan doen en de eigen stijl en smaak te ontwikkelen die door taboes en gebaande paden breekt.

Het persoonlijk en eigene is daarbij maatgevend ook al wordt er ontleend aan culturele tradities of grootheden als voorbeeld of adept.

Dit is de kern van de Westerse vrije meningsuiting die sinds de Verlichting het Leidmotief is van de Westerse cultuur. Omgekeerd is het ook zo dat in het zich afzetten tegen de Westerse cultuur en haar vermeende decadentie altijd de expressie van de vrijheid de inzet is. Die vrijheid moet zonder pardon om zeep worden geholpen en aan het persoonlijke oog onttrokken. In een macaber spel ontstaat hier dan ineens de heftigste cultuurclash die maar voorstelbaar is. Het is dus een misvatting om te denken dat andere culturen die dit aspect van de Westerse cultuur niet accepteren in vrede naast elkaar zouden kunnen leven. Het enige wat mogelijk is een gematigdheid van de aanvallende cultuur. Dat vormt dan een voorlopig maar afzien van de aanval omdat dit bijvoorbeeld in het geval van de Islam nu eenmaal als oordeel en als uitvoering van het vonnis alleen aan Allah is voorbehouden. Hier tekent zich het enige verschil tussen de gematigde en de fundamentalist!

Maar de werking van de Westerse vrijheidsdrang is er een van verleiding, van het gebruikmaken van zinnelijke aanspreking die in tegenspraak kan staan met de geformuleerde wensen en ideologieën. In Egypte is in dit verband de zangeres Dalida als popcultureel fenomeen bijzonder belangwekkend. Zij vormt een geval van zogenaamde cross-over. In die cross-over worden elementen van stijl en smaak ontleend aan de intolerante traditionele cultuur waarin die cross-over ontstaat en naar een vrije vorm wordt omgezet waartegen de intolerantie cultuur geen weerstand weet te bieden, omdat ze geïntrigeerd of gewoon gevleid raakt.

Ik ging in Egypte kijken of de Arabische Lente hier opnieuw zoiets had weten teweeg te brengen. Er waren een paar sporen te vinden van opstandige Westers georiënteerd popzangeressen. Maar hun invloed was toen wij er waren totaal gemarginaliseerd. Natuurlijk was er de muziek van de buikdanseressen van de bordelen en Westers georiënteerde nachtclubs. Maar dat is beslist geen cross-over, want allang een hypocriet onderdeel van de traditionele cultuur, hoewel in dit geval die van de Soefi versie van de Islam die de geloofsbelijding niet in de moskee maar in de geëxalteerde afzondering laat plaatsvinden als onderdeel van een mystieke geloofsleer die ook gewoon op de Koran in geïnspireerd.

van Egypte naar Mali

Maar die cross-over is verderop in Afrika wel degelijk te vinden. En wel aan de randen van de invloedssfeer van de principieel antiwesterse sentimenten. Ik stel dat soort sentimenten tegenover de kritiek op de rol van de Verenigde Staten in de wereldpolitiek die ook in het Westen altijd ter discussie moeten kunnen worden gesteld!

Want het gaat hier om principiële Westerse waarden en niet om pragmatische geopolitiek!

Ik trof de plek waar die zich manifesteert in een verhalenbundel van de schrijfster Lieve Joris getiteld 'Mali Blues'. Het verhaal betreft een ontmoeting van haar met de grondlegger van die 'Mali Blues' de zanger en Malinese popheld Boubacar Traore. Ik was al jaren een mateloos bewonderaar van Boubacar Traore. Als hij in Nederland optreedt, moet en zal ik daar naar toe en dat is al jaren zo. En hij is niet de enige Malinese zanger waarmee ik dat heb.

Joris schets in haar verhaal heel erg nauwkeurig hoe die cross-over in elkaar steekt in de hele manier van doen van de zanger, zoals dat ook in het geval van Dalida het geval was. Voor die cross-over lijkt er altijd een heel persoonlijke en tragische aanleiding het geval te moeten zijn dat in het werk van de popheld of -heldin wordt verwerkt. Zij krijgt hem uiterst gewiekt en stapje voor stapje zo ver om daarover te gaan vertellen. Dit is het meesterschap van de vertelkunst van Lieve Joris! Zij weet dat wat men liever niet tot uiting brengt toch tot spreken te brengen. Voor Traore was dat de dood van zijn vrouw Pierrette bij de geboorte van zijn zesde kind. Een dood waaraan de zanger zich nog altijd schuldig voelt, maar door de schrijfsters niet zo nodig wordt beklemtoont. Joris is er in het verhaal heel doelbewust op gericht het feit tot uitdrukking te brengen dat de inspiratiebron van zijn eigenzinnige werk vormt. Precies dat vormt de hoogst intrigerende cross-over!

Maar het hoeven helemaal niet de persoonlijke drama's te zijn die de aanleiding voor de vrije expressie in de cross-over vormen. Meestal zijn dat gewoon de drama's van de onmogelijke gemeenschap waarin men is opgegroeid en van is losgeslagen en toch verbonden gebleven. De cross-over ontstaat door de verwerking van drama's die terug gaan op ons koloniale verleden en de manier waarop het Westen hooghartig is omgesprongen met de landen die werden onderworpen, allereerst in economisch politieke zin, maar vervolgens ook in culturele zin. In die cross-over blijft men niet in wrok achter, maar men verwerkt het drama tot een nieuw vorm van vrije expressie die het politieke gewicht overstijgt en tot pure vorm en stijlexpressie wordt omgezet, die vaak heel opwindend wordt ervaren. De 'Mali Blues' is voor mij de mooiste vorm die ik ken waarin dat vormaspect tot ongekende finesse is opgeklopt. Dat vereist natuurlijk ook wel uitzonderlijke culturele en vooral muzikale talenten en daarvan vormt Mali al eeuwen op basis van de traditie van de volkszanger - de griotten met hun merkwaardige begeleidingsinstrumenten, de koni en de kora - een voedingsbodem.

We zijn nu drie jaar verder en ik kom net terug van een concert van een andere Malinese zanger die de meest sublieme vorm blijkt te hebben gevonden van zo'n geval van cross-over: Habib Koite. Nog meer dan Traore belichaamt Koite die cross-over door met zijn unieke

pentatone muziek ook alle andere mogelijke grenzen in de wereld te hebben weten overschrijden, letterlijk en figuurlijk. En vooral ook op een beheerste manier. Want in het overschrijden van die grenzen betreedt men een gevaarlijk terrein: dat van het verlies van de persoonlijke controle over het gunstige verloop van het leven. Bijvoorbeeld omdat men aan de bijverschijnselen van de cross-over verslingerd raakt, zoals de publieke aandacht en mogelijkheid zich genotsmiddelen toe te eigenen. Of gewoon omdat men zich ongemerkt in alle enthousiasme al te mateloos uitput.

Veel Malinese artiesten zijn zich bewust van de cross-over in hun werk en dat dat hen de kracht verleent. Dan is het maar het beste die cross-over ook het meest letterlijk in het optreden te verwerken. En dat gebeurt steeds als vanzelf. Traore ontmoette de Franse blues harmonicaspeler Vincent Bucher en het klikte meteen. En het bracht een verdieping in het repertoire van beide artiesten door samen te gaan spelen.

Koite is een bovenmatig begaafd gitarist en liedjesschrijver. In vele ogen, en zeker ook in de mijne, is hij de beste ter wereld. Zo kwam Koite al zo'n tien jaar geleden de Amerikaanse blueszanger en gitarist Eric Bibb tegen en ook zij besloten na een enerverende jamsessie een gezamenlijk project op poten te zetten: Brothers in Bamako. Bamako is de woonplaats van Koite en ook de plek waar hij bij voorkeur zijn platen opneemt. Hij nam er Bibb mee naartoe, die daar het gevoel kreeg er als Afrikaanse-Amerikaan te zijn thuisgekomen. Hij had ook nogal wat rondgezworven met zijn akoestisch versie van de Amerikaanse blues en was in Finland neergestreken. Dat thuiskomen vormde weer de aanleiding voor het componeren van verschillende hele sterke songs en melodieën, begeleid door wederzijds fantastisch gitaarspel. En van het samenstellen van een heel bijzondere plaat en een optreden waarmee ze nu de wereld rond toeren. Maar terwijl ze dat ondernamen brak in thuisland Mali de hel los, vooral in het gebied rond Timboektoe. De Jihadisten sloegen ook daar toe en namen bijvoorbeeld de gitaren van de zangers van Mali in beslag om die muziek onmogelijk te kunnen maken. Natuurlijk vormt dit nu mede de aanleiding voor het liedjesmateriaal van de huidige (Ha)bib(b) Brotherhood.

Ooit namen de naar Amerika verhandelde slaven de muziek van de griotten mee daar naartoe. In de negentiende eeuw vormde die muziek daar de bakermat voor het ontstaan van de Amerikaanse blues die met de artiest Robert Johnson in de begin twintigste eeuw een enorme vlucht nam. Die muziek ontdekte de elektrische gitaar en dat werd de basis van de popmuziek van na de Tweede Wereldoorlog. Die muziek werd ook het expressiemiddel voor gevoelens van onbehagen en verlangens naar culturele vrijheid en ongebondenheid, van een vorm van culturele wildheid. Overall ter wereld kennen we die muziek als een enorme bron van inspiratie voor muzikale maar vooral ook

culturele vernieuwing en het drijft onze huidige wereld voort. En nu is het zo gesteld dat vanuit Mali er een nieuwe popstrooming is opgekomen die temidden van alle politieke consternatie door het uitoefenen van terroristisch geweld de nieuwe toon zet.

Zo is het verhaal rond.

Terwijl ik in Egypte was ontdekte ik daar een zangeres die net zo als de zangers en zangeressen van Mali vorm gaf aan die cross-over in de wereldmuziek. Ze trad op in Alexandrië, maar was uit Nederland afkomstig met een pas opgericht swingende band met haar eigen muziek. Ze heette Minyeshu en is oorspronkelijk afkomstig uit Ethiopië. Daar heeft ze veel van haar songs aan gewijd. Ze is een brok bruisende energie. Maar wat heel speciaal aan haar is hoe ze haar roots weet te laten doorklinken in een hoogst eigen vorm van popmuziek. Onder Nederlandse popmusici is ze inmiddels een grote bekendheid, maar het grote publiek kent haar merkwaardig genoeg lang nog niet. Ik weet niet of dat ook ooit zal gebeuren. Ik weet ook niet of het veel uitmaakt. Want deze cultuurvernieuwingen draaien helemaal niet meer om het beroemd worden. Ze draaien om het jezelf kunnen zijn en de levenstrauma's opgewekt kunnen verwerken op een hoogst eigen wijze. En om daar willekeurig welke andere van te laten genieten, al of niet bovenmatig geïmponeerd.

Met Minyeshu heb ik iets bijzonders. Ik kende haar van de CD Dire Dawa, een briljant album waarop ze werd begeleid oor de Malinese meestergitarist en koraspeler Zoumana Diarra. Toen had ze net een nieuwe CD gemaakt, waarmee ze haar zangstijl veranderde. Met een eigen band en een groepje swingende samenzangers ontwierp ze een soort Ethiopië Soul. Die CD presenteerde ze op de dag van de geboorte van Youri in de bovenzaal van Paradiso, terwijl de beroemdste Malinees Salif Keita in de hoofdzaal optrad. Vanuit het ziekenhuis was ik daar in een uitgelaten stemming naar toe gegaan. Maar ik moest wel even wennen aan de nieuwe weg die ze was ingeslagen. Zijzelf blijkbaar niet, want ze zong en swong in wild enthousiasme de sterren van de hemel. Ik heb haar daarna nog verschillende keren zien optreden, maar dan greep ze weer terug op het materiaal op Dire Dawa. Maar het concert in Paradiso is voor mij natuurlijk met de geboorte van Youri verbonden.

Johan Meijer,

November 2015

Literatuur:

Mali Blues; Lieve Joris; Meulenhoff, Amsterdam, 1996